

מפגש מס' 9

דף למנחה

ספר במדבר א'-ג'
סדר מחנה ישראל

תוכן הפרקים שנלמדו השבוע



השבוע סיימנו את הלימוד של ספר ויקרא והתחלנו ללמוד על ההכנות למסע בספר במדבר

[ויקרא פרק כ"ו](#) - הברכה והקללה

[ויקרא פרק כ"ז](#) - דיני הקדשות

[במדבר פרק א'](#) - מפקד בני ישראל

[במדבר פרק ב'](#) - סידור מחנה ישראל

[במדבר פרק ג'](#) - מפקד שבט לוי והחלפת הבכורות בלויים

מבט על ספר במדבר



תחילתו של הספר: במדבר סיני, בא' אייר בשנה השנייה

סיומו של הספר: בערבות מואב, בשנה הארבעים.

ספר במדבר עוסק בהליכת בני ישראל במדבר לקראת הכניסה לארץ ישראל. הספר מקיף 39 שנים: כל שנות הנדודים של בני ישראל במדבר, מרגע שיצאו מהר סיני, עד שהגיעו לערבות מואב, על סף הכניסה אל הארץ.

מבנה ספר במדבר:

המסע בשנה השנייה					הכנות למסע מהר סיני												
מקום	מקום	מקום	מקום	מקום	מקום	מקום	מקום	מקום	מקום	מקום	מקום	מקום	מקום	מקום	מקום	מקום	מקום
יח	יז	טז	טו	יד	יג	יב	יא	י	ט	ח	ז	ו	ה	ד	ג	ב	א

ערבות מואב										המסע בשנה ...				פירוש
מקום	מקום	מקום	מקום	מקום	מקום	מקום	מקום	מקום	מקום	מקום	מקום	מקום	מקום	מקום
יח	יז	טז	טו	יד	יג	יב	יא	י	ט	ח	ז	ו	ה	ד

ספר במדבר מסודר בצורה קונצנטרית (=מתהפכת):

א. פרק א' - פרק י' פס' י: ההכנות למסע בזמן החנייה במדבר סיני

ב. פרק י' פס' יא - פרק י"ח: המסע בשנה השנייה.

ג. פרק י"ט - מצוות פרה אדומה, וטהרה מטומאת מת.

ד. פרקים כ' - כ"א - מסע בשנה הארבעים

א. פרקים כ"ב - ל"ו: החנייה בערבות מואב והכנות לכניסה לארץ

א. פרק א' עד פרק י' פס' י: ההכנות למסע בזמן החנייה במדבר סיני

מפקד בני ישראל וסידור המחנה (פרקים א-ד), תיאור המסע על פי הענן (פרק ט פס' טו-כג) הכנת החצוצרות המודיעות על המסע (פרק י פס' א-י). כל אלו נעשים בזמן שעם ישראל חונה במדבר סיני, עוד לפני ההליכה הארוכה במדבר.

ב. פרק י' פס' יא עד פרק י"ח: המסע בשנה השנייה.

המסע מתחיל בחודש אייר בשנה השנייה, ונפתח בצורה מאד חגיגית (הפסוקים נמצאים בדף מקורות). למרות ההתחלה המרוממת והמרגשת, מיד עם תחילת המסע ישנה "נפילה" רוחנית, מתחילות תלונות של בני ישראל (פרק י"א), ובחודש אב של אותה שנה מתרחש חטא המרגלים (פרקים יג-יד), וכאן נעצר המסע אל הארץ. מכאן ואילך בני ישראל לא נוסעים לכיוון ארץ ישראל אלא מתחילים להסתובב במדבר, "להעביר את הזמן", עד שעוברות ארבעים השנים.

מה מסופר לנו על אותן שנות הסתובבות במדבר? כמעט כלום: מחלוקת קרח ועדתו (אשר, לפי הרמב"ן, היתה מיד לאחר חטא המרגלים), וכמה מצוות (פרק ט"ו, פרק י"ח, ופרק י"ט)

ג. פרק י"ט - מצוות פרה אדומה, וטרה מטומאת מת.

שימו לב שפרק יט מופיע בסרגל של אתר התנ"ך כחטיבה נפרדת, בעקבות הצעתו של הרב ד"ר יואל בן נון, הטוען שמצוות פרה אדומה, המאפשרת היטהרות מטומאת מת, מייצגת את מה שקרה לעם ישראל במשך 38 שנות הסתובבות במדבר: מות כל אותו הדור בעקבות חטא המרגלים. קראו על כך [בפוסט של הרב ד"ר יואל בן נון](#).

לפי המבנה המוצע למעלה, פרק זה תופס את מרכז ספר במדבר: מות דור המדבר.

פרקים כ עד לו מתארים את ההתרחשויות בשנה הארבעים, בה בני ישראל מתחילים לנוע לכיוון ארץ ישראל בפעם השנייה:

1. פרקים כ"א - המסע בשנה הארבעים

פרק כ מתחיל בתאריך: "בחדש הראשון", וראב"ע מפרש שמדובר בשנה הארבעים: "ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר אין בחדש הראשון וישב העם בקדש ותקמת שם מרים ותקבר שם"

ראב"ע שם: בחדש הראשון - בשנת הארבעים, והנה אין בתורה כלל שום מעשה או נבואה רק בשנה הראשונה ובשנת הארבעים. וטעם ויבאו בני ישראל כל העדה - בעבור שמתו דור המדבר, ועתה באו הבאים אל ארץ כנען.

קראו על המעבר לשנה הארבעים [בפוסט ובמאמר](#) של הרב אלחנן סמט.

בפרקים כ"ב - כ"א מסופר על מות אהרון ומרים, והמסע בעבר הירדן המזרחי בשנה הארבעים - המעבר סביב אדום, המלחמה בסיחון ועוג.

1א. פרקים כ"ב - ל"ו - הכנות לקראת הכניסה לארץ בזמן החנייה בערבות מואב

ההתרחשויות בזמן החנייה בערבות מואב: היחסים עם מואב ומדין, והכנות לקראת כניסה לארץ וחלוקתה לנחלות (מפקד, מינוי יהושע, תיאור גבולות הארץ, מינוי נשיאים שינחילו את הארץ, נחלת שניים וחצי השבטים ונחלת בנות צלפחד, ערי לויים וערי מקלט).

לימוד מעמיק



סידור מחנה ישראל לקראת ההליכה אל הארץ

פרקים א'-ג' בספר במדבר עוסקים במפקדים של עם ישראל בסידור המחנה. בלימוד נעמיק בסידור המחנה ונבחן את המשמעות שלו.

חלק א': סדר המחנה ולשם מה הוא נחוץ?

מפקד בני ישראל בפרק א הוא בעל שתי מטרות:
א. מניית כל יוצאי הצבא, לקראת המלחמה בכניסה לארץ ישראל, כפי שמפרש רשב"ם בפרושו לפס' ב:

רשב"ם א', ב: לפי שמעתה צריכים ללכת לארץ ישראל ובני עשרים ראויים לצאת בצבא המלחמה שהרי בעשרים בחדש השני הזה נעלה הענן כדכתיב בפרשת בהעלותך וכתוב שם נוסעים אנחנו אל המקום וגו'. ולכך צוה הק' בתחילת חדש זה למנותן:



ב. ייחוס כל אדם לשבטו:

רש"י (בפרושו לפס' א) ורמב"ן (בפרושו לפס' יח) אומרים שבמפקד זה בדקו את הייחוס של כל אחד, ושייכו כל אחד לשבט ולמשפחה הנכונים:

רש"י א', ב: למשפחתם - דע מנין כל שבט ושבט: לבית אבתם - מי שאביו משבט אחד ואמו משבט אחר יקום על שבט אביו:



רמב"ן א, יח: ויתילדו על משפחתם לבית אבתם - הביאו ספרי יחוסיהם ועדי חזקת לידת כל אחד ואחד להתייחס על השבט, לשון רש"י. ואיננו נראה שיהיו צריכין להביא שטר ועדים על יחוסיהם לשבטיהם, אבל "ויתילדו" שנמנו תולדותם למשפחותם לבית אבותם.

סדר זה היה נחוץ כעת, לקראת סידור מחנה ישראל לפי שבטים סביב המשכן. (ראה בפרוש דעת מקרא, פתיחה לפרק א).

מה היה סדר החניה והמסע של עם ישראל במדבר?

עם ישראל יוצא עכשיו למסע ארוך, לכיוון ארץ ישראל. אמנם הם עוד לא יודעים שהמסע יארך 40 שנה, אבל גם מסע של כמה חודשים הוא ארוך מאד, ודורש התארגנות, במיוחד לאור העובדה שלא מדובר בקבוצת מטיילים אלא בעם שלם, הכולל גם ילדים, זקנים וחולים. כיצד מתארגנים למסע כזה? לא נדון כאן בכל ההיבטים של המסע, אלא רק בהיבט של הסדר של החניה והנסיעה.

זווית אישית



יצא לכם פעם לארגן טיול/מסע? איך הייתם מסדרים מסע של קבוצה גדולה?

האם הייתם מאפשרים הליכה חופשית, כל אחד איך שנח לו? או שהייתם מסדרים בסדר קבוע? אם כן - לפי איזה קריטריון?

בשלב זה ניתן למשתתפים להעלות את השאלה על סידור המחנה: האם ניתן לחשוב על צורות אחרות של סדר, והאם בכלל יש צורך בסידור המחנה? ניתן להעלות את השאלה באמצעות הפעלה או באמצעות דיון.

שאלה לדיון



מהו הסדר הנכון ולמה צריך אותו?

סידור מחנה הוא לא דבר מובן מאליו ואפשר לחנות לאו דווקא לפי סדר מסויים. מה היתרון של חנייה על פי סדר מסויים? האם הסדר של החנייה סביב המשכן היא האפשרות היחידה? האם תוכלו לחשוב על צורות סידור אחרות?

הפעלה



לתת לכל משתתף פתק עם שם של אחד השבטים (מצורף בנספח), יחד צריכים לחשוב על סדר הכי הגיוני לחנייה ולמסע של בני ישראל.

יכולות לעלות כל מיני הצעות:

- א. חנייה ומסע חופשיים. להעלות לדיון - מה היתרון ומה החסרון בחופשיות, בחוסר סדר?
- ב. טור ארוך. להעלות לדיון - מי ראוי להיות ראשון? המשכן? הלויים? אחד השבטים? איזה שבט ראשון ואיזה אחרון? מהו הקריטריון?
- ג. סידור סביב המשכן. להעלות לדיון - לפי איזה קריטריון מחלקים את השבטים לצדדים השונים? האם הגיוני לעשות סדר שונה למסע ולחנייה?
- ד. לגבי שבט לוי. האם הוא אחד מהשבטים או לא? האם הוא חונה כשבט אחד, או מחולק למשפחותיו (יש פתקים לגרשון, קהת, מררי, משה, כהנים. האם הם באמת צריכים להיות מחולקים או כולם יחד?)

לפי התורה הסידור של החנייה הוא לפי שבטים, סביב המשכן ולשבט לוי יש מקום מיוחד:

א. החנייה היתה מחולקת לפי משפחות ולפי שבטים ולא חנייה חופשית: הציווי על מפקד בני ישראל פותח במילים: "שָׂאוּ אֶת רֹאשׁ כָּל עֵדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבוֹתָם" (א', ב') המילים למשפחותם לבית אבותם חוזרות הרבה פעמים באותו פרק, ובפרק ב, כשמתחילים לעסוק בסידור המחנה נאמר: "אִישׁ עַל דִּגְלוֹ בְּאֶתֶר לְבֵית אֲבוֹתָם יִחַנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (ב', ב) כפי שאמרנו קודם, לצורך כך נערך המפקד שסידר את הייחוס של כל אחד מבני ישראל.

ב. החנייה היתה סביב המשכן: "מִנְּגִד סָבִיב לְאַהֶל מוֹעֵד יִחַנוּ" (ב', ב) - המשכן במרכז, וכל השבטים מסודרים סביבו באופן שווה. כך יש מרחק שווה בין כל שבט לבין המרכז הרוחני.

ג. שבט לוי אינו נכלל במנין השבטים: לא במפקד השבטים ולא בסדר החנייה. שבט לוי חונה במרכז, סביב המשכן.

כעת יש לעמוד על ההיגיון שבסידור המחנה בצורה מפורטת.

כדי שהמשכן יימצא במרכז המחנה צריכים השבטים להתחלק לארבעה מחנות שווים (בכל מחנה שלושה שבטים) מארבעת צדדי המשכן (מזרח, דרום, מערב וצפון). כל מחנה זקוק למנהיג, ועל כן צריכים להיבחר ארבעה שבטים מנהיגים. מה יהיה הקריטריון לבחירת המנהיג? הנהגת המשפחה מוטלת על הבכור, נמצא שארבעת השבטים המנהיגים אינם אלא ארבעה מבני יעקב שיש בהם מידה מסוימת של בכורה - ראובן, יהודה, אפרים ודן:

ראובן - הוא הבן הבכור של יעקב ולא.

יהודה - מונה על ידי יעקב למחליפו של ראובן בעקבות חטאו של ראובן (בראשית ל"ה, כב). הוא הועדף על שמעון ולוי בגלל התנהגותם הפזיזה במעשה שכם (בראשית ל"ד, ל). כפי שנאמר בדברי הימים א', ה, א'-ב': "וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל כִּי הוּא הַבְּכוֹר וּבְחַלְלוּ יְצוּעֵי אֲבוֹתָם נִתְּנָה בְּכֹרְתוֹ לְבְנֵי יוֹסֵף בֶּן יִשְׂרָאֵל וְלֹא לְהַתְיַחֵשׁ לְבְּכֹרָה: כִּי יְהוּדָה גְּבוֹר בְּאֶחָיו וְלִנְגִיד מִמֶּנּוּ וְהַבְּכֹרָה לְיוֹסֵף"

יוסף - הוא בנה הראשון של רחל. בברכתו ליוסף לפני מותו מעניק יעקב את הבכורה ליוסף בכך שהוא מזכה אותו ב"שכם אחד על אחיו", דהיינו ששני בניו - מנשה ואפרים - זוכים למעמד של שבת (בראשית מ"ח, ה). אף על פי שמנשה הוא בנו הבכור של יוסף, **יעקב מעניק את הבכורה של בני רחל לאפרים**, כמבואר בבראשית מ"ח, יז-ט. הפעם הראשונה בה באה לידי בטוי ברכתו של יעקב היא במפקד הפותח את ספר במדבר, בו נמנים לראשונה אפרים ומנשה כשני שבטים נפרדים, ואפרים מקבל את הבכורה והופך להיות שבת מנהיג.

דן - בני השפחות אשר ליעקב, בלהה וזלפה, הם קבוצה נפרדת, ועל כן הם זקוקים למנהיג משלהם. דן נבחר על שום היותו בנה הבכור של בלהה, שפחת רחל, השפחה הראשונה שילדה ליעקב בן. (נשים לב שארבעת המנהיגים מתחלקים בשווה בין בני לאה ובני רחל).

לאחר בחירת ארבעת השבטים המנהיגים צריך לצרף לכל מנהיג שני שבטים, על מנת ליצור ארבעה מחנות בני שלושה שבטים. טבעי הדבר שלכל מנהיג יצורפו אחיו מאמו:

1. לראובן צריכים היו להצטרף שמעון ולוי, שני אחיו הצעירים. אלא שלוי, בגלל תפקידו כ"שומר משמרת משכן העדות", חונה סמוך למשכן, ועל כן נוסף לראובן רק שמעון והוא נשאר חסר שבת אחד.
2. ליהודה נוספו שני אחיו הצעירים, יששכר וזבולון, ובכך הושלם מחנהו.
3. לאפרים, בכור בית רחל, נוספו אחיו מנשה ודודו בנימין, ובכך הושלם מחנה בני רחל אף הוא.
4. לדן נוספו בני השפחות: אחיו נפתלי ושני בני זלפה, גד ואשר. אבל המחנה הזה מונה ארבעה שבטים, ואם כן למחנה דן שבת מיותר.

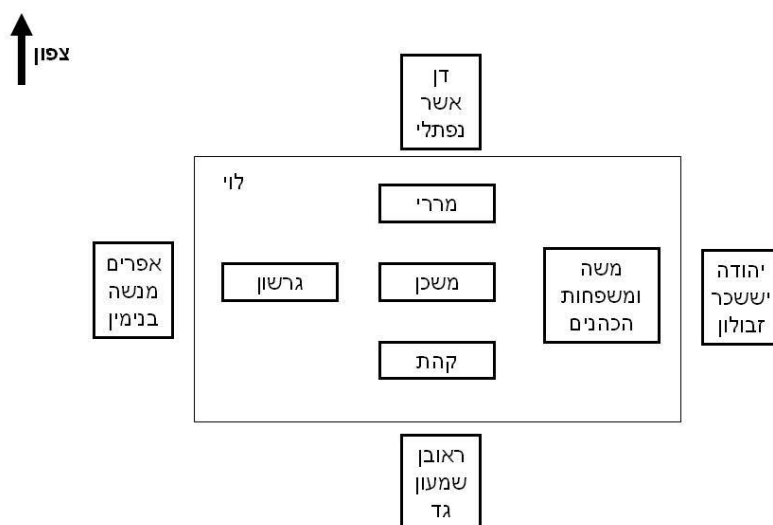
מכיוון שלמחנה ראובן חסר שבת ולמחנה דן שבת מיותר, מצורף אחד מהשבטים של מחנה דן - שבת גד - למחנה ראובן. מדוע דווקא גד?

נפתלי נשאר במחנה דן משום שהוא אחיו מאביו ומאמו. צריך אפוא לבחור בין גד ואשר, בני זלפה, ועל כן ניתנה לגד, בכור זלפה, הזכות להצטרף למחנה ראובן ולהותיר את אחיו הצעיר, אשר, במחנה דן.

בזאת הסברנו את חלוקת המחנות בחנייתם סביב המשכן ובמסעם במדבר:

- **במזרח:** יהודה, יששכר וזבולון (בני לאה)
- **בדרום:** ראובן, שמעון וגד (בני לאה וגד).
- **במערב:** אפרים, מנשה ובנימין (בני רחל).
- **בצפון:** דן, נפתלי ואשר (בני השפחות).

להרחבה בנושא סדר השבטים קראו [במאמרו של הרב מנחם ליבטאג - סדר הופעתם של השבטים](#)



חלק ב': משמעות הסדר והדגלים של השבטים

מעבר לסדר ההגיוני הזה, נדמה כי לצורת החניה יש מגמה עקרונית יותר. אבן עזרא, בדיונו על האותות המיוחדים שהיו מצויירים על דגלי השבטים, עומד על מגמה זו:

ראב"ע ב', ב': "וקדמונינו אמרו, שהיה בדגל ראובן צורת אדם, מכח דרש דודאים; ובדגל יהודה צורת אריה, כי בו המשילו יעקב; ובדגל אפרים צורת שור, מטעם 'ככור שור'; ובדגל דן צורת נשר, **עד שידמו לכרובים שראה יחזקאל הנביא**".



מקורו של ראב"ע בתיאור הצורות שעל דגלי השבטים הוא במדרש (במדבר-רבה ב', ז), אולם הוא הוסיף על המדרש אמירה חשובה ביותר: "עד שידמו לכרובים שראה יחזקאל הנביא". כוונתו, כמובן, למעשה המרכבה המתואר בפרק הראשון של ספר יחזקאל, שם מתוארות ארבע החיות כבעלות ארבע פנים:

"ודמות פניהם פני אדם (כציור דגלו של ראובן),
ופני אריה אל הימין לארבעתם (כציור דגלו של יהודה),
ופני שור מהשמאל לארבעתן (כציור דגלו של אפרים),
ופני נשר לארבעתן (כציור דגלו של דן)". (יחזקאל א', י)

אמנם, פירוש זה נסמך כולו על המסורת שמביא המדרש אודות הציורים שצוירו על דגלי השבטים - מסורת שהכתוב אינו מביאה בפירושו. האם גם מתוך פשטי המקראות עולה זיקה כלשהי בין מחנה ישראל במדבר לבין מעשה המרכבה שראה יחזקאל?

בתחילת תיאור המרכבה על ידי יחזקאל נאמר: "וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון, ענן גדול ואש מתלקחת" (א', ד). הענן הגדול שבתוכו אש מתלקחת הוא צורה של הופעת שכינה, כפי שהשכינה הופיעה תדיר לעיני ישראל מעל המשכן. כך מבואר בסוף ספר שמות: "כי ענן ה' על המשכן יומם, ואש תהיה לילה בו, לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם" (שמות מ', לח)

במובן זה, ישראל החונים מסביב לענן ה' ולאש מזכירים את החיות העוטפות ומלוות את ה"ענן גדול ואש מתלקחת" במראה המרכבה של יחזקאל. כשם שארבע חיות בעלות "ארבעה פנים" נושאות את המרכבה - כך ישראל חונים סביב המשכן מארבע רוחות השמים, עם ארבעה אותות שונים.

נראה ששבטי ישראל מלווים את השכינה במסעה כמרכבה לשכינה. כל עוד השכינה מצויה במרומי שמיים - החיות והאופנים הם שמלווים את השכינה בלכתה, והם מהווים לה מרכבה. אולם כיוון שה' בחר להשרות את שכינתו בקרב הארץ - הרי שיש צורך במלווים חלופיים ובמרכבה חלופית. כסא ה' הם הכרובים והמשכן שבנו ישראל בצו ה', ומלוויו הם ישראל החונים "מסביב למשכן", איש על מחנהו ואיש על דגלו.

להרחבה בנושא זה קראו [במאמרו של פרופ' יונתן גרוסמן - מה טובו אהליך יעקב - על ארגון מרכבת השכינה](#)

חלק ג - הקשר בין השבטים הסמוכים

הסמיכות בין השבטים הביאה בהמשך להשפעה בין שבטים שכנים, לטוב ולרע, כפי שמתאר המדרש: מדרש תנחומא (ורשא) פרשת במדבר, סימן יב:

תנחומא במדבר סימן יב: ...הלויים יחנו סביב למשכן קדמה שומרים משמרת המקדש. וסמוכים להם יהודה ויששכר וזבולון, מכאן אמרו: אשרי לצדיק ואשרי לשכניו אלו שלשת השבטים שהיו סמוכים למשה ואהרן נעשו גדולים בתורה, יהודה שנאמר (בראשית מט) "לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים", ביששכר כתיב (דברי הימים א יב) "ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים וכל אחיהם על פיהם", והיו מסמיכין הלכה על פיהם. "ומזבולן מושכים בשבט סופר" (שופטים ה) סופר על שהיו שכיניו כלם נעשו בני תורה. ומן הדרום בני



קהת וסמוכין להם ראובן ושמעון וגד, מכאן אמרו: אוי לרשע ואוי לשכנו אלו שלשת השבטים שהיו שכנים לקרח ועדתו בדרום אבדו עמו במחלוקתו שנאמר (במדבר טז) "ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם ואת בתיהם ואת כל אשר להם ואת כל האדם אשר לקרח ואת כל הרכוש".

המדרש מצביע על שני מקרים בהם היתה השפעה בין שבטים שכנים: שבט ראובן סמוך מאוד ללויים ממשפחת קהת, ולכן במחלוקת קרח (שהיה מבני קהת) 250 מבני ראובן הצטרפו למחלוקת נגד משה ואהרן. מאידך, שבטי יהודה, יששכר וזבולון סמוכים למשה ולמחנה הכהנים, וסמיכות זו הביאה לכך שמשבטים אלה יצאו גדולי התורה של עם ישראל.

סיכום



החנייה של בני ישראל במדבר מסודרת סביב המשכן, בארבעה מחנות. כך, השכינה היא מרכזו של המחנה, וכל המחנות קרובים אליה באותה מידה. בכל מחנה יש שבט מנהיג אחד, ושני השבטים הנלווים אליו הם בני אותה אם. מעבר לסדר ההגיוני הזה, יש משמעות לסדר מחנה ישראל כסדרה של מרכבת השכינה. השכינה שורה במשכן, על הכרובים, ומחנה ישראל, המחולק לארבעה מחנות המסומלים ע"י חיות מסויימות, מלווה את השכינה במסעה בעולם.

הקדמה לקראת השבוע הבא



בשבוע הבא נמשיך ללמוד על ההכנות למסע ונתרכז בתיאור חנוכת המשכן שבספר במדבר מול זה שבספרי שמות וויקרא.

נספח



יששכר

יהודה

שמעון

ראובן

דן

זבולון

גד

אשר

גרשון

קהת

נפתלי

כהנים

בנימין

מנשה

אפרים

מררי

משה

משכן